

Asekätkentä ja sissisodan valmistelut

Kesän 1944 lopulla epävarmassa tilanteessa ryhdyttiin sotilasjohdon piirissä valmistelemaan toimia taistelun jatkamiseksi siinäkin tapauksessa, että Neuvostoliitto onnistuisi miehittämään maan. Päämajan operatiivinen osasto antoi syyskuussa suojeluskuntapiireille käskyjä aseiden hajavarastoinnin valmisteluista, koska ei vielä voitu luottaa aselevon pitämiseen. Toiminta käynnistyi varsinaisesti vasta marraskuussa kenttäarmeijan kotiuttamisen yhteydessä. Silloin kätkettiin aseita ja muita tarpeellisia varusteita noin 35 000 sotilaille.

Aseiden hajavarastoinnin ja kätkemisen valmisteluissa kesällä ja alkusyksystä 1944 ei sinänsä ollut mitään laitonta, mutta välirauhansopimuksen saatua eduskunnan säätämän lain voiman 23.10. asia muuttui monitahoisemmaksi. Siihen tuli vakavia laillisuuteen sekä poliittiseen ja sotilaalliseen tarkoituksenmukaisuuteen liittyviä ongelmia, joita jouduttiin selvittämään pitkään ja jotka myös myrkyttivät poliittisen ja sotilasjohdon välisiä suhteita.

Asekätkentä oli välirauhansopimuksen vastaista toimintaa, sillä kotiutettavien joukkojen aseet oli määrä koota suuriin keskusvarastoihin. Asekätkijöiden tarkoituksena oli ylläpitää kaiken varalta valmiutta perustaa sotilaspäiireihin (entisiin suojeluskuntapiireihin) ainakin pataljoonan (noin 900 sotilasta) suuruinen joukko käytettäväksi sissisotaan ja myös mahdollisen liikekannallepanon suojaamiseen. Lisäksi luotiin koko maan kattava salainen tiedusteluverkosto. Tiedustelun ja sissisodan valmistelut pysyivät suurelta osin salassa, eikä niitä suoranaisesti ollut myöskään kielletty välirauhansopimuksen perusteella.

Strategisilla seikoilla ja poliittisen tarkoituksenmukaisuuden arvioinneilla ei ole tekemistä sen kanssa, mitkä olivat niiden asekaätkijöiden motiivit, jotka noudattivat esimiestensä käskyjä tai muuten arvioivat toiminnan tarpeelliseksi. Laillisuus- ja moraalikysymykset tulivat ratkaistaviksi siinä yhteydessä, kun asekaätköjä keväällä 1945 alkoi laajemmin paljastua.

Kun välittömän miehityksen uhka näytti poistuneen talvella 1944/45, puolustusvoimain pääesikunnassa alettiin valmistella asekaätköjen purkamista ja materiaalin siirtoa varastoihin. Kätköjen purkamista ei kuitenkaan ehditty aloittaa, ennen kuin niitä alkoi paljastua kevään kuluessa. Liittoutuneiden valvontakomissio uhkasi ankarilla toimilla, ellei koko hanketta selvitetä perin pohjin ja siihen osallistuneita pidätetä välirauhansopimuksen rikkomisen johdosta.

Kommunistien hallitsema Valtiollinen poliisi (Valpo) ryhtyi tutkimaan asekaätkennän organisaatiota. Kaikkiaan yli 1 700 henkeä pidätettiin, ja useita upseereja myös pakeni ulkomaille. Puolustusvoimain komentaja jalkaväenkenraali Erik Heinrichs pakotettiin eroamaan, vaikka hänellä ei ollut suoranaisesti tekemistä asekaätkennän kanssa. Kenraaliluutnantti Aksel Airo ja monia entisiä Päämajan upseereita vangittiin.

Kätköistä löytyi sotilasmateriaalia mm. noin 21 000 kivääriä, 3 000 konepistoolia, 500 panssarintorjunta-asetta, 6 000 miinaa ja 10 miljoonaa käsiaseiden patruunaa. Jonkin verran aseistusta jäi piiloihin tai tuhottiin kätköpaikkojen läheisyydessä.

Valvontakomission painostamana eduskunnan oli syksyllä 1946 säädettävä taannehtiva laki "aseellisen toiminnan luvattoman valmistelun rankaisemisesta". Laaja oikeudenkäynti alkoi keväällä 1947, ja tuomiot julistettiin pääosin vasta seuraavana keväänä.

Kaikkiaan noin 1500 henkilöä tuomittiin asekatkennästä vapausrangaistuksiin, joista suuri osa oli ehdonalaisia tuomioita, ja moni oli myös ollut tutkintavankeudessa tuomiota kauemmin. Vangituiksi jäi lopulta vain kaksi Pääesikunnan operatiivisen osaston upseeria, jotka todettiin hankkeen johtajiksi.

Asekatkennän selvittely oli poliittisesti ja henkilösuhteiden kannalta raskas prosessi. Maan hallitus joutui kantamaan poliittista vastuuta välirauhansopimuksen rikkomisen vuoksi. Asekatkennän johdosta puolustusvoimien palveluksesta poistui useita lahjakkaita upseereita ja myös monet maakunnissa toimineet reserviläiset joutuivat kärsimään. Pääosa tuomion saaneistakin jatkoi kuitenkin virkauraansa häiriöttä, sillä tuomiot koettiin sodan jälkiselvittelyihin kuuluvaksi asiaksi. Asekatkennän vuoksi vangittujen joukosta kaksi kohosi puolustusvoimain komentajiksi ja useat muihin korkeisiin tehtäviin.

Poliittinen ja tutkijoiden keskinäinen kiistely asekatkennän merkityksestä ja riskeistä on jatkunut pitkään, koska julki tulleet tiedot eivät ole tarjonneet yksiselitteisiä vastauksia eikä todellisuudessa syntynyt sellaista uhkatilannetta, jota varten järjestelmä oli luotu. Asian käsittelyä on lisäksi hämmentänyt se, että varsinainen aseiden katkenta ei ollut kuin osa, eikä välttämättä edes kovin tärkeä elementti puolustusvalmistelujen kokonaisuudessa. Lisäksi on huomattava, että mittava tiedusteluhenkilöstön ja -materiaalin siirto Ruotsiin ("Stella Polaris") tapahtui erillään asekatkennästä.

Valvontakomissio ei kesän 1945 jälkeen enää suoraan puuttunut asekatkennän selvittelyyn, koska sille riitti Suomen viranomaisten tehokkaalta tuntunut toiminta. Hallitus joka tapauksessa koki asian erittäin vaaralliseksi, ja valvontakomissio kiirehti sen selvittämistä jatkuvasti. Presidentti Paasikivi yritti nopeuttaa prosessia ja rajoittaa syytettävien lukumäärän noin 200 henkeen mutta ei onnistunut. Hän joutui useita kertoja Neuvostoliitolle selittämään asian viivästyminen mutta silti puolusti tekoa olosuhteista johtuvana, esimerkiksi 28.1.1948: "Savonenkovan luonani... Asekatkoasia. Tämä ei ole ainoastaan sääliä asia, vaan suorastaan rikos. Mutta tämä asia tapahtui jo syksyllä 1944 (lokakuussa), ja kaikki johtuu siitä ajasta..." Sisäisissä keskusteluissa mm. ministerien kanssa Paasikivi piti asekatkennän ryhtymistä vääränä ratkaisuna ja suorastaan kapinaan verrattavana omavaltaisuutena, joka heikensi valtiojohton luottamusta puolustusvoimiin. Hän tarkoitti tällä hankkeen suunnittelijoita ja johtajia, ei varsinaista suoritusporrasta, joka oli luottanut esimiesten harkintakykyyn.

Lähteet: Kansakunta sodassa 3. osa: kuilun yli (1992), s. 204 - 208; U.A. Käkönen, Miehyksen varalta (1970), s. 120 - 249; Niilo Lappalainen, Aselevon jälkeen (1997), s. 82 - 136; Matti Lukkari, Asekatkenta (1992); J.K. Paasikiven päiväkirjat I, s. 482 (22.8.1947), 550 (28.1.1948); Tuomo Polvinen, J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 4, 1944 - 1948 (1999), s. 160 - 167; Helge Seppälä, Asemasodasta katkeraan rauhaan (1991), s. 196 - 233; Suomen puolustusvoimat 1944-1974, s. 59-60; Juhani Suomi, Vonkamies. Urho Kekkonen 1944 - 1950 (1988), s. 142 - 147 ja Pekka Visuri, Paasikiven Suomi suurvaltojen puristuksessa 1944-1947 (2015), s. 108-110.